

# לשוננו לעם

עורכים: ע' איתן ומ' מדן

מתוך

כרך ו', תשט"ו



האקדמיה ללשון העברית  
מוגן בזכויות יוצרים

## ביטויים "מודרניים" במקורות קדומים

בקראנו במקורות קדומים, יש אשר ניתקל בביטויים שלפי כל הכרתנו הלשונית הריהם יצירי הזמן החדש ומציאותם במקורות קדומים יש עמה משום הפתעה. נביא בזה דוגמאות לביטויים כאלה.

### א. "החזיק מעמד"

הביטוי "החזיק מעמד" רגיל מאוד בלשון דורנו. במשפטים כגון: "הנצורים החזיקו מעמד מול התקפות האויב", "המטיילים החזיקו מעמד, על אף תנאי מזג האוויר הקשים", וכדומה. נדמה לנו, כאילו צירוף מודרני לפנינו, שאולי נוצר כתרגום של הביטוי הגרמני standhalten, החוסף אותו במבנה ובתוכן. ומה נתפלא במצאנו את הביטוי "החזיק מעמד" במקורות קדומים? הביטוי, בצורתו המקובלת או בצורה "החזיק מצב", נמצא כבר שבע פעמים בספר "מחברות עמנואל" לעמנואל הרומי, שחי לפני קרוב ל-650 שנה: "ואל תחשבי, הצביה, כי במאנך לי חשקך אחריש ואגנע, רק אחזיק מעמד ובעינים דומעות אשוע" (מחברת ג, מהדורת הברמן, עמוד 101). "ואיכה נחזיק מעמד לפניו — והוא לוכד חכמינו בערמם" (מחברת יג, 371). "נאמר בקול נעצב אל הנער המחזיק מצב, ולראות מה אדבר בו ומה אשיב על תוכחתו יתיצב" (שם, 361). "ובראותי כי כלה שוד ואפס

המקץ, והנער להחזיק מצב יתאמץ, כמצנל וחומץ, לבי  
 בקרבי יתחמץ" (שם, 362). "עודנו מדבר והנה שני אחים  
 באים בלב נעצב, ומול פני החזיקו מצב" (מחברת  
 ב, 586). "אי, זמן מסור, הרגת ביום אסף, מי יחזיק מצב  
 מפני זעמך וקצפך" (מחברת כא, 607). "מי זה נגד הזמן  
 יחזיק מצב, מי יתיצב לפני מקריו אם לא יתיצב"  
 (מחברת כג, 661).

במילון בן-יהודה, ערך "חזק", עמודים 1490—1492,  
 וכן ערך "מעמד", עמודים 3179—3182, אין זכר לצירוף  
 "החזיק מעמד" או "החזיק מצב". אולם בערך "מעמד"  
 מובאת, בין שאר הדוגמאות, הדוגמה הבאה: "אסףך מאין  
 סף ותהיה לך למופת, עומד והפל חולף ומעמד לא  
 יפֿת" (יצחק אבן גיאת, יה כל), ואולי יש לנו כאן —  
 כפי שהעיר לי מר משה ינון — צורה שלישית של "החזיק  
 מעמד", והיא: "לפת מעמד".

יצחק אבן גיאת חי כמאתיים שנה לפני עמנואל. אך  
 לא די בזה. נפליג ללכת למקורות עוד יותר קדומים. הצירוף  
 "החזיק מעמד" או "החזיק במעמד" נמצא כבר במגילות  
 הגנוזות! והרי דוגמאות: "ואני אמרתי בפשעי נעזבתי  
 מבריתכה, ובוזכרי כוח ידכה עם המון רחמיכה התעורדתי  
 ואקומה, ורוחי החזיקה במעמד לפני נגע, כי נשענתי  
 בחסדיכה" (סוקניק, אוצר המגילות הגנוזות, הודיות, לוח 38,  
 שורות 35—36). "ותהי לכאיב אנוש ונגע נמאר בתכמי עבדכה  
 להכשיל [רוח] ולהתם כוח לבלתי החזק מעמד" (הודיות,  
 לוח 39, שורות 28—29). "יכול איש מנוגע באחת מכול

טמאות האדם אל, יבוא בקהל אלה. וכול איש מנוגע באלה לבלתי החזיק מעמד בתוך העדה. וכול מנוגע בבשרו, נכאה רגלים או ידים, פסח, או צור, או חרש, או אלם, או מום מנוגע בבשרו לראות עינים, או איש זקן כושל — לבלתי התחזק בתוך העדה" (Barthélemy and Milik, Discoveries in the Judaean Desert I, Qumran Cave I, עמוד 110, עמודה II, שורות 3-7). דוגמה אחרונה זאת קובעת חשומת לב לעצמה, שכן אולי ניתן להסיק ממנה, שבביטוי "החזיק מעמד" אין "החזיק" עניין תפיסה, אלא עניין חזוק ואימוץ. כמו שנראה מתוך הסיום: "לבלתי התחזק בתוך העדה". הוראה זאת ניכרת גם מתוך הפסקאות הבאות: "ולפי שכלו עם תום דרכו יחזק מתנו למעמד לצבואת עבודת מעשו בתוך אחיו" (שם, עמודה I, שורות 17-18). "ונותן לנמוגי ברכים חזוק מעמד ואמוץ מתנים" (סוקניק, אוצר המגילות הגנוזות, מלחמת בני אור בבני חושך, לוח 29, שורות 6-7), על דרך הכתוב בנחום ב ב: "חזק מתנים אמץ כח מאד". "מה את חזק בלא העמדתני" (שם, הודיות, לוח 44, שורה 6). אולם, יהיה אשר יהיה פירושו המקורי של הביטוי "החזיק מעמד", מתוך כל הדוגמאות המובאות הננו למדים כי ביטוי עתיק הוא. שראשיתו אינה מאוחרת מראשיתן של המגילות הגנוזות.

ב. "קרוב ל" = כ". בקירוב.

הביטוי "קרוב ל" במשמעות "כ", בקירוב נראה בעינינו כביטוי מחודש. במלון חדש של אבן-שושן הוא

מודגם במשפטים: „כתהלוכה השתתפו קרוב לאלף איש. הספר מכיל קרוב לארבע מאות עמוד“. אולם שימוש זה כבר מצוי במדרש רבה, שבו אנו קוראים: „שנאה ונתעורר מדנים וגו', שנאה שנתנו ישראל ביניהם לבין אביהם שבשמים היא עוררה להן דיני דינין, דאמר רב שמואל בר נחמן: קרוב לתשע מאות שנה היתה השנאה כבושה בין ישראל לבין אביהם שבשמים, מיום שיצאו ישראל ממצרים ועד שנה שנתעוררה עליהן בימי יחזקאל“ (ויקרא רבה ז א). „ואש המזבח תוקד בו, אמר רבי פנחס: ואש המזבח תוקד עליו“ אין כתיב כאן, אלא, תוקד בו“, האש היתה מתוקדת בו. תני בשם רבי נחמיה: קרוב למאה ושש עשרה שנה היתה האש מתוקדת בו, עצו לא נשרף ונחשתו לא ניתך“ (ויקרא רבה ז ה).

### ג. „כ“ = בתור.

גם שימוש זה נראה כחדש בעינינו. ואף כי אבן-שושן מדגים אותו מן המקרא: „כי הוא קאיש אמת“ (נחמיה ז ב), „והוא היה קמבשר בעיניו“ (ש"ב ד י) — נראה כי לא הובנה משמעות זאת בכתובים על-ידי אבות הלשון. לפיכך, מה מפליא למצוא שימוש זה במקורות קדומים, שוב במדרש רבה, שבו אנו קוראים: „משל לחכם שפתח לבנו חנות של בשמים בשוק של זונות. המבוי עשה שלו והאומנות עשתה שלה והנער כבחור עשה שלו: יצא לתרבות רעה“ (שמות רבה מג ז). אכן, עד שלא נמצא אסמכתאות נוספות לשימוש הנזכר, יש לפקפק באמיתות הנוסחה שלפנינו, או בכוונתה.